

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКА ДЕРЖАВНА КОНСЕРВАТОРІЯ ім. П.І.ЧАЙКОВСЬКОГО

На правах рукопису

ГРЕБЕНЮК НАТАЛІЯ ЄВГЕНІЇВНА

ФОРМУВАННЯ ВОКАЛЬНО-ВИКОНАВСЬКИХ НАВИЧОК
ТА РОЛЬ МІЖСОБИСТІСНОГО СПІЛКУВАННЯ
У КЛАСІ СОЛЬНОГО СПІВУ

І7.00.02 - Музичне мистецтво

А в т о р е ф е р а т
дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата
мистецтвознавства

КИЇВ - 1994

314.3
Г-79

АВ 29.433

Робота виконана на кафедрі сольного співу
Київського інституту мистецтв імені І.П. Котляревського

ЛНБ України ім.В.Стефаніка
00777840 (X)

Науковий керівник	кандидат мистецтвознавства ІГНАТЧЕНКО Геррій Ігорович
Науковий консультант	заслужений діяч мистецтв України ВЕСКЕ Тамара Яківна
Офіційні опоненти:	доктор мистецтвознавства ДАЩЕНКО Анатолій Петрович; кандидат мистецтвознавства ПОЛУСМЯК Світлана Михаїлівна

Провідний заклад - Донецька державна консерваторія
імені С.С.Прокоф'єва.

Захист дисертації відбудеться " 28 " квітня 1994 року
о 15 год.30 хв. на засіданні спеціалізованої ради Д.092.І4.01
по захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора
наук при Київській державній консерваторії імені П.І.Чайковсь-
кого /252001, Київ, вул. К.Маркса, 1/3, другий поверх, ауд.36/.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотечі
Київської державної консерваторії

Автореферат розіслано " 25 " березня 1994 року

Вчений секретар
спеціалізованої Ради,
кандидат мистецтвознавства, доцент

ТИШКО С.В.

ЛНБ ім. В. Стефаніка
АН України

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ.

А к т у а л ь н і с т ь дослідження обумовлена тим, що у вокально-педагогічній та виконавській діяльності велике значення мають відносини, що встановлюються в період спілкування викладача зі студентом. Ці стосунки мають логічний зв'язок з вирішенням завдань ефективного професійного навчання та з успішним формуванням вокально-виконавських навичок майбутнього співака. Тому закономірний дослідницький інтерес до визначення специфіки міжособистісного спілкування у класі сольного співу та його впливу на процес формування вокально-виконавських навичок.

Результати дослідження дають можливість говорити, що викладачі-співаки не завжди враховують психофізичні особливості як свої, так і студентські, а також недостатньо використовують закони спілкування, взаємовідносин, стосунків у спільній діяльності.

Часто у викладача-співака спостерігається настанова на репродуктивне мислення студента /повтор, автоматизм/, а не на продуктивне. Цей шлях більш важкий для обох сторін тому, що саме він вимагає створення на уроці такої атмосфери, яка орієнтує студента на творчий процес. Така настанова на спільну творчість приховує величезні потенціальні можливості в осягненні таємниць виконавської майстерності. Настанова ж на репродуктивне мислення веде до нав'язування студенту свого власного відчуття музики, що витікає з особистого досвіду викладача. Це все веде до створення конфліктних ситуацій між викладачем та студентом, та прагнення останнього знайти, нарешті, "свого" викладача.

Це не сприяє вихованню співака свідомим інтерпретатором вокального твору, внесенню в навчальний процес творчого моменту. Досить часто здібний студент не повністю реалізує свої можливості, і голос не стає слухняним знаряддям творчого мислення співака-професіонала.

Міжособистісне спілкування у класі сольного співу має велику силу етичного впливу, що стає зараз життєво необхідним для повноцінного виховання освіченої та творчої особистості студента. У зв'язку з цим у сучасній мистецькій культурі треба приділяти увагу збереженню та розвитку вокально-виконавської школи, яка неможлива без повноцінного і різнобічного виховання музиканта-співака. Це завдання приводить до необхідності дослідження проблеми міжособистісного спілкування, організації такої ситуації, яка сприяє творчому процесові і якоюсь мірою моделює його психологіч-

ний алгоритм.

Все сказане вище стосується змістового боку вокально-виконавського процесу співацької практики, аналізу якої присвячена більша кількість праць з теорії вокального мистецтва. В існуючих фундаментальних працях Л.Дмитрієва, І.Назаренко, А.Вербова, Д.Аспелунда, Ф.Заседателєва, О.Здановича, І.Левідова, В.Морозова, Л.Роботнова та інш. розглядається техніка постановки голосу, даються відповіді на питання з приводу фізіології цього процесу. На другому ж плані знаходяться питання виховання співака як творчої особистості, спілкування на сцені та на індивідуальних заняттях.

Фахових експериментальних досліджень, присвячених характеру впливу міжособистісного спілкування у класі сольного співу на весь процес формування вокально-виконавських навичок не проводилося зовсім. Саме тому у вокально-педагогічній діяльності далеко не повністю використовуються можливості міжособистісного спілкування у створенні сприятливих умов для виховання співака-професіонала. Відсутність теоретичної розробки цього питання та велике його значення для вокальної педагогіки та виконавства зумовили актуальність дослідження та вибір теми даної дисертації, присвяченої формуванню вокально-виконавських навичок та ролі міжособистісного спілкування у класі сольного співу.

Мета дослідження - виявлення шляхом узагальнення досвіду багатьох викладачів-вокалістів та практичних експериментів впливу міжособистісного спілкування на весь процес виховання співака-професіонала, насамперед його вокально-виконавських навичок.

Теоретичну базу дослідження складають фундаментальні положення, що містяться у працях Б.Асаф'єва, І.Гарсової, І.Котляревського, А.Мухи, Є.Назайкинського. У дисертації використані роботи, які розглядають категорії "стосунків", "спілкування" в різноманітних аспектах: філософському - Л.Буєва, Г.Батіщева, М.Кагана; соціально-психологічному - Б.Ломова, О.Леонтєва, С.Паригіна; психологічному - Л.Виготського, О.Бодальова, Р.Мейлі, У.Шелдона; педагогічному - В.Мудрика, В.Шульпикова, В.Кан-Калика.

Дисертація базується і на ідеях психологічної установки, розроблених у працях Д.Узнадзе та його послідовників, і на фундаментальному дослідженні психології музичних здібностей Б.Теплова.

Функцію орієнтирів у науковому пошуку виконують також деякі

ідеї, що містяться у спогадах видатних митців вокально-виконавського та педагогічного мистецтва минулого та сучасності: Ф.Литвин, В.Преображенської, К.Дорліак, В.Зарудної-Іванової, М.Мирзоевої, М.Сгоричевої, В.Луканіна, М.Ковальової, М.Манойло, Є.Нестеренко та інші.

Методика дослідження відбивається у використанні комплексного методу дослідження, в якому мистецтвознавський /результат інтерпретації/ та педагогічний аналіз формування вокаліста-професіонала поєднується з психолого-експериментальним моделюванням законів міжособистісного спілкування.

Методика розробки науково-теоретичної частини теми вбирає в себе дослідження процесу єдності вокально-технічних та вокально-виконавських навичок, а також здійснення психологічного тестування по визначенню самооціночних характеристик з виходом на закономірності міжособистісного спілкування у класі сольного співу. При цьому вперше застосована методика моделювання законів міжособистісного спілкування за допомогою самооцінного фактора.

Результати експерименту та застосований засіб моделювання були використані далі при обґрунтуванні запропонованої системи міжособистісного музично-педагогічного спілкування, яка враховує не тільки специфіку формування вокально-виконавських навичок, але й особливості педагогічного спілкування.

Разом з цим був використаний, проаналізований та узагальнений вокально-педагогічний та "мемуарний" досвід викладачів кафедр сольного співу Санкт-Петербурзької та Київської консерваторій, Харківського інституту мистецтв, а також виконавський досвід солістів Маріїнського та Харківського оперних театрів.

Серед завдань, вирішення яких передбачене, найбільш важливими є:

- з'ясувати з позицій вокальної педагогіки закони міжособистісного спілкування, його структуру, засоби, навички;
- виявити органічну єдність законів міжособистісного спілкування з процесом формування вокально-виконавських навичок;
- визначити характер впливу цих законів на зміст музично-педагогічного спілкування та його результат;
- запровадити значення творчої ситуації, як обов'язкової ланки найвагоміших факторів процесу виховання співака-професіонала;
- з'ясувати вплив співтворчості на весь процес формування співака;

За допомогою аналізу психолого-експериментального дослідження необхідно:

- виявити найістотніші принципи міжособистісних стосунків викладача та студента, що є необхідними для створення оптимальних психологічних умов при формуванні вокально-виконавських навичок;

- виробити комплексну систему міжособистісного музично-педагогічного спілкування;

- проаналізувати процеси правильного розуміння студентом викладача за допомогою факторів самопізнання та самооцінки у студента;

- розглянути найтипівіші проблемні ситуації, а також запропонувати методичні рекомендації для роз'яснення подолання цих конфліктних ситуацій.

Наукова новизна дослідження полягає передусім у розгляді специфіки міжособистісного спілкування в класі сольного співу /2 глава/. Щодосі не зустрічалось використання дослідно-експериментальних засобів дослідження у визначенні особливостей впливу міжособистісного спілкування на весь процес формування вокально-виконавських навичок. Також уперше здійснено спробу вивчення тимчасового оцінювання студентом свого психофізіологічного стану. Ця самооцінка /див. самооцінку №3, I глава/ дала можливість не тільки зафіксувати професійну "віддачу" студента на уроці, але й з'ясувати, якою мірою вона вмотивована, тобто проконтролювати певну установку особистості на саморегуляцію.

Певною новізною підходу відрізняється й систематизація уявлень особистісної сумісності викладача та студента, а також впливу особистих якостей на успішність комунікативного процесу. Для цього автором було складено два психологічних опитувача /окремо для викладачів та студентів, 3 глава/.

Уперше застосовано на практиці залежність між змістом, формою, характером, стилем міжособистісного спілкування та формуванням необхідних вокально-виконавських навичок /2 глава/.

Практичне значення роботи. Отримані теоретичні та практичні результати можуть бути використані у виконавській та педагогічній діяльності співака-професіонала, тобто вокалістами-виконавцями, викладачами музичних учбових закладів та студентами вокальних факультетів, майбутніми викладачами.

Висновки дисертації можуть бути застосовані у вузівських курсах методики вокального мистецтва та педагогічної практики.

Дослідно-експериментальною базою дослідження були Санкт-Петербурзька та Київська консерваторії, Харківський інститут мистецтв, оперна студія Санкт-Петербурзької консерваторії, Маріїнський оперний театр та Харківський оперний театр.

В психолого-експериментальному дослідженні /тестуванні, анкетуванні, опитуванні, бесідах/ взяли участь 300 студентів кафедр сольного співу вищеназваних учбових закладів, 100 солістів оперних театрів, 87 викладачів сольного та камерного співу.

Апробація роботи. Матеріали дисертації доповідалися автором в доповідях: на міжвузівській науково-практичній конференції з проблем безперервної освіти "ВУЗ в системі неперервного образования" у Санкт-Петербурзі /лютий 1991 р./; на семінарі кафедри ФПК Санкт-Петербурзької консерваторії /січень 1991 р./; на науковій конференції лабораторії диференційної психології при Санкт-Петербурзькому Університеті /червень 1992 р./; на кафедрах сольного співу Санкт-Петербурзької консерваторії /листопад 1992 р./ та Харківського інституту мистецтв /травень 1993 р./.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається із вступу, трьох глав, заключення, додатків та списку використаної літератури.

Загальних обсяг роботи 180 сторінок, в тому числі 150 сторінок тексту, 20 аркушів додатків з схемами та таблицями експериментального дослідження, список основної використаної літератури нараховує 163 найменувань.

З М І С Т   Р О Б О Т И

Глава I. Проблема формування вокально-виконавських навичок у класі сольного співу. Досліджуються фактори, що мають вплив на формування вокально-виконавських навичок. З цієї метою вирішується два завдання: 1/ експериментальним шляхом виявити та прослідкувати процес взаємозалежності вокально-виконавських та вокально-технічних навичок; 2/ експериментально довести, що процес формування вокально-виконавських навичок студента залежить від розвитку самопізнання та певної самооцінки студента.

Відомо, що головною вимогою навчання вокальному мистецтву

є принцип спільного художнього та технічного виховання студента з превалюючим значенням художнього фактора. Інтерпретаторське мистецтво – це процес різноманітних зв'язків, які безперервно формуються між апаратом сприйняття, осмислення та переживання музики з одного боку, та сферою технічних засобів – з іншого.

Теоретичні позиції С.Рубінштейна, О.Леопольдова, П.Симонова та інш. дають можливість зрозуміти значення доцільно організованої виконавської діяльності у становленні та розвитку індивідуальності музиканта, а також показати активне значення техніки у процесі розкриття образно-сміслового змісту виконуваного твору.

Концепція академіка П.Анохіна про принципи функціонування складних біологічних систем висвічує важливі фізіологічні механізми формування художнього образу, показує значення в цьому процесі творчого та життєвого досвідів людини. Зовсім не засвоєна у вокально-методичній та педагогічній діяльності теорія "психологічної установки" Д.Узнадзе. Він та його послідовники дають ключ до розуміння, яким чином розрізнені технічні прийоми трансформуються у живе, внутрішньо організоване виразне діяння. Цей фундаментальний матеріал, збагачений ідеями діячів музичної культури /Б.Асаф'єва, В.Яворського, М.Дмитрієва, М.Тєптова, Г.Нейгауза, О.Гольденвейзера, Д.Аспелунда, З.Кодая, К.Орфа та інш./ здатний підняти теоретичний рівень мислення викладачів-вокалістів та їх вихованців на нову висоту.

В останні три десятиріччя, вокальна педагогіка, з її неухильним прагненням отримати об'єктивне підтвердження доцільності своїх прийомів і методів, має вигляд своєрідного симбіозу мистецтва, науки та імперії /див. праці В.Кшманова, М.Ланського, О.Уткіної, В.Смельянова/. Кожний з членів цього триєдиного явища має вплив на індивідуальний стиль педагогічної роботи, на цілісну систему виховання співака-професіонала.

Передчасно стверджувати, що зараз уже існує система, наукова методика навчання виконавському мистецтву. Вона тільки починає розроблятися /див. праці О.Шуль'якова, Д.Ангуладзе/. Це дослідження є подальшим кроком у зазначеному напрямку.

Відомо, що світогляд виконавця накладає відбиток на його творчість, визначає характер трактовки твору. Для розкриття змісту твору вокаліст повинен не тільки правильно виконати все, що написано композитором, але й обов'язково дати свою оцінку, своє

бачення твору. У вокалістів є велика перевага над іншими виконавцями: діапазон можливостей у "оживленні" нотного тексту у співака значно більший, ніж в інструменталіста. Також відомо, що голос - це живий інструмент, він може передавати найтонші нюанси та відтінки людської душі. Але цей живий інструмент потрібно налаштувати відповідно до існуючих вимог виконавської практики. Викладач-співак не має справи з готовим музичним інструментом. Він сам одночасно формує цей "інструмент" та вчить "грати" на ньому. Викладач повинен навчити співака розуміти себе, свій "інструмент". Це дуже важливий та трудомісткий процес, тому що на практиці викладачі стикаються з різною анатомічною структурою та функціями голосового апарату в різних співаків, що дуже утруднює використання спільних засобів співу, придатних усім. Тому необхідно, щоб викладач та студент правильно розуміли сутність процесів, які відбуваються при співі. Викладач повинен знати технологію цього процесу та вміти передати її студенту, засоби ж передавання індивідуальні, вони ґрунтуються на образно-емоційній мові, яка спрямована на виховання певних внутрішніх відчуттів у процесі співу. Ось чому так необхідні науково-об'єктивні дослідження всієї співацької діяльності.

Як же "налагоджується" співацький інструмент? Відповідь на це питання складається з двох частин: 1/ виявлення формування вокально-виконавських та вокально-технічних навичок в їх єдності; 2/ аналіз процесу самопізнання та самооцінки у студента.

Для розкриття першої частини була використана методика, яка включала заповнення викладачами та студентами анкет із психологічними тестами та індивідуальні бесіди /200 студентів, в тому числі слухачів підкурсів та аспірантів, 50 викладачів/. Бесіди склалися з цілого ряду запитань, які фіксувалися на магнітофонну стрічку з подальшим аналізом з участю психолога.^I

За результатами бесід та анкет студенти поділяються на три групи щодо їх ставлення до розвитку виконавських можливостей. Перша група об'єднує студентів, які більше уваги приділяють вокально-технічним навичкам /80/, друга група - вокально-викона-

^I Психолого-експериментальна частина дослідження проводилася на базі лабораторії диференційної психології при Санкт-Петербурзькому Університеті, за участю доктора психологічних наук, професора Трусова В.Д. та співробітника лабораторії Васильєвої С.

вським /90/. Студенти третьої групи були впевнені, що ці два процеси повинні йти тільки взаємозбагачуючи один одного /30 студентів: 20 студентів 5 курсу та 10 аспірантів/. Повтор цього дослідження через рік дав можливість простежити, що третя група формується не окремо, а поповнюється від перших двох /схема 1 у дисертації/. Коментарі до цих результатів здійснено за допомогою "мемуарної" літератури та життєвого досвіду визначних викладачів вокального мистецтва: К.Дорліак, М.Мирзоевої, Є.Артем'євої, В.Луканіна, Є.Нестеренка, М.Горичевої, М.Ковальової, Т.Веске, М.Манойло та інші.

Аналіз результатів цих анкет та бесід виявив проблему залежності розвитку вокально-виконавських навичок студента від його ставлення до стилю композитора. Для розв'язання цієї проблеми було проведено друге тестування студентів за допомогою питальника з 35 питань. Його оцінка поділила студентів на дві великі групи. До першої увійшли студенти, які займалися самовихованням /назвемо їх "активними"/. Друга група об'єднала студентів, які в усьому поклалися на розум, талант та інтуїцію викладача /назвемо їх "пасивними"/. Проведення цього ж тестування через рік дало можливість більш глибокого вирішення цієї проблеми. Аналіз відповідей поділив студентів кожної групи на дві підгрупи /схема 2 у дисертації/. Студенти першої підгрупи групи "активних" змінили своє ставлення до процесу навчання. Внаслідок чого вони більш стали працювати під керівництвом викладача. Друга ж підгрупа цієї групи об'єднала студентів, які продовжували займатися самовихованням. Репертуар цих студентів добирається за принципом кількості, а не якості. Вони весь час шукають "свого" викладача. Аналіз групи "пасивних" студентів теж поділив їх на дві підгрупи. Перша підгрупа об'єднала студентів, які повільно, але впевнено йшли до мети, поволі засвоюючи вокально-технічні навички та розвиваючи свої виконавські здібності. Другу ж підгрупу склали безперспективні студенти, яких доцільно було б зовсім не брати до вузу. Подальший аналіз результатів цього тестування об'єднав студентів перших підгруп обох груп в групу "перспективних". З студентами другої підгрупи першої групи у викладачів в процесі навчання склалися конфліктні стосунки, і їх можна було запобігти, оскільки студенти талановиті та перспективні. Друга ж підгрупа другої групи об'єднує студентів, які за своїми професійними здібностями не відповідають критеріям вузу. Коментарі до цих результатів здійснено за допомо-

гою бесід з викладачами сольного та камерного співу: А.Кисельова, В.Рязанцева, С.Левандо, К.Ізотової, І.Богачової, М.Ковальнової, Т.Лимаревої, Л.Гаген, А.Охотнікова, М.Плужнікова, Б.Васильєва, В.Заставного, Т.Веске, А.Резілової, А.Грози, В.Подсадного, М.Манойло, Т.Мадишевої, Л.Морозової-Тарасової та інш.

Позитивне рішення проблеми розвитку чуття стилю у студентів дає можливість правильного розуміння і необхідного ставлення до формування вокально-технічних та вокально-виконавських навичок співака-професіонала. Тільки єдність вимог двох викладачів сольного та камерного співу дає можливість для позитивного вирішення цих питань.

Результати аналізу психологічного тестування, бесіди зі студентами та викладачами, відвідування занять у різних викладачів дали можливість визначити головні моменти, які необхідно враховувати для більш ефективного взаємного розвитку вокально-технічних та вокально-виконавських навичок студента:

1. Студенту повино бути відомо, чому та з якою метою викладач в індивідуальний план включає той або інший твір. При складанні плану викладачеві бажано керуватися крім рівня професійного розвитку та особистих здібностей студента ще й репертуарним фактором /бажання студента заспівати той чи інший твір/. Тоді у студента формується розуміння, що мета його виховання - не формальне оволодіння вокальною технікою та певними засобами звукоутворення, а музично-виконавська творчість.

2. Музика, яка виконується в класі, повина бути завжди сповнена високих прагнень та натхнення. Викладач повинен не дозволяти студенту співати поза змістом та емоційним настроєм твору, звертаючи увагу тільки на прийоми звукоутворення. Виховання художника, творця, необхідно починати якомога раніше.

3. Не можна нав'язувати студенту інтерпретацію викладача. Вона повинна народитися під керівництвом викладача, але з особистого розуміння студентом музичного твору.

4. Необхідно з уроку в урок звертати увагу студента на взаємодію думки та почуття, які повинні бути завжди в єдності.

Для втілення всього цього викладач мусить досконало вивчити психічні та фізіологічні особливості студента. Саме викладач формує уяву студента стосовно його здібностей, хисту, музичної обдарованості. Саме він повинен радити, на які ролі учню необхідно

орієнтуватися у своїй професійній діяльності, а які відкласти подалі. Все це вимагає від викладача глибокого індивідуального підходу, який можливо здійснити тільки у процесі правильного міжособистісного спілкування за певними законами.

Результати викладеного вище дослідження дозволяють зробити такі висновки:

1. Розвиток вокально-технічних та вокально-виконавських навичок має відбуватися комплексно, у взаємодії.

2. Студент повинен мати перспективу розвитку своїх здібностей.

3. Об'єктивний аналіз особистих можливостей студента створює умови для цілеспрямованого та комплексного виховання необхідних вокальних навичок у процесі міжособистісного спілкування.

Велике значення для дослідження мали висновки щодо характеристики музичних здібностей студента:

- чим вищий рівень розуміння викладачем музичних здібностей студента, тим вищий рівень педагогічної майстерності /див. праці Б.Теплова, С.Троніної, В.Шульп'якова, Д.Ангуладзе/;

- розуміння викладачем особистості учня є центральним фактором, який забезпечує ефективність педагогічної діяльності /див. праці Л.Алтаревої, С.Кондратьєвої, Д.Кузьміної/.

Ці висновки дуже цікаві та вагомі, але в роботі розглядається інший бік цієї проблеми, до цього часу не досліджений. А саме:

1/ яке значення має вплив розуміння студентом своїх музичних здібностей на весь процес професійного розвитку та на характер педагогічного спілкування?

2/ як студент оцінює свою обдарованість та придатність до вибраного фаху?

3/ від відповіді на перші два запитання залежить ступінь самореалізації студента, оскільки недооцінка або переоцінка своїх можливостей має негативний вплив на весь процес формування співака-професіонала.

Пошук відповіді на ці питання змусив зробити комплекс самооцінок та виробити методику аналізу емоційного стану студента. Спостереження проводилися протягом 4 років. Їх завданням було:

а/ об'єктивно зафіксувати професійну віддачу студента на уроці з вокалу;

б/ визначити, якою мірою вона контролюється студентом;

в/ визначити вплив самооцінки, оцінки викладача та експерт-

ної оцінки на весь процес професійного розвитку студента.

Комплекс самооцінок складається з трьох частин. Перша частина: студент повинен сам перелічити компоненти, з яких складається музична обдарованість та оцінити їх відносно себе за 10-бальною системою. За результатами анкетування студенти поділилися на три рівні: вищий, середній та нижчий. Аналіз порівняння результатів цього дослідження, попереднього тестування та бесід дали можливість зробити висновки:

- вокально-виконавський розвиток студента безпосередньо залежить від розуміння студентом своїх професійних здібностей;
- слабка емоційна чутливість та відсутність або слабкий розвиток здібності співпереживання у студента веде до зниження педагогічного спілкування.

Друга частина самооцінки полягала в тому, що студент повинен був оцінити 17 якісних здібностей, які поділялися на три блоки: музичні здібності, особисті та комунікативні якості. Аналіз результатів самооціночних листів /200/ та експертних оцінок /8/ дав можливість:

- підтвердити висновки, які були зроблені після аналізу першої самооцінки;
- визначити перевагу суб'єктивних процесів над об'єктивними.

Для пошуку об'єктивних висновків була запропонована третя самооцінка. Вона проводилася в індивідуальному порядку за кілька хвилин до початку уроку з сольного співу протягом місяця. Студент повинен заповнити самооціночну анкету, в якій було 24 питання про його відчуття на даний час. Протягом місяця студент заповнював таку анкету 12 разів перед кожним уроком. Після 3-4 разу можна було прогнозувати результативність цього уроку, а після 6-7 - студент міг іти на урок сам "підкоректувавши" себе. Аналіз результатів цих 12 самооціночних анкет по кожному студенту та ознайомлення з цими результатами викладачів із сольного та камерного співу дає можливість зробити такі висновки:

- існує проблема "налагодження" особистого стану студента до початку уроку;
- студент сам може відповісти на запитання, чому вдався чи не вдався урок, а не "звинувачувати" в цьому тільки викладача;
- студент сам свідомо аналізував залежність результативності уроку від налагодження свого психічного стану;
- знайдена можливість простежити ступінь самоконтролю та са-

морегуляції студента на уроці;

- викладачу дана можливість проаналізувати причини нерозуміння, і в зв'язку з цим невиконання студентом його зауважень, що своєчасно запобігає створенню конфліктних ситуацій;

- ступінь правильного розуміння студентом викладача залежить від розвитку самопізнання та самоконтролю студента.

Аналіз цих висновків дає можливість вибрати необхідний метод педагогічного спілкування з кожним студентом для формування необхідних професійних навичок.

Глава II. Міжособистісне спілкування та його значення у вокально-професійних стосунках. Одним з головних принципів вокальної педагогіки є принцип індивідуального підходу. Як показує практика та свідчать висновки нашого дослідження, необхідно створювати умови для втілення цього принципу. Викладач повинен:

1/ бачити у кожному студентові унікальну особистість, яку необхідно розвивати не тільки в професійному напрямку, але й в загально-культурному плані;

2/ зрозуміти та пам'ятати, що психічні властивості особистості не є одвічна даність. Вони повсякчас формуються та розвиваються. Ось чому психічні властивості особистості в її поведінці та діях одночасно і виявляються, і формуються.

За допомогою питальника, в якому була використана методика Яна Стрелау, визначено потенціал психічних можливостей викладача та студента, їх інтегральна характеристика /інтелектуальних, емоційних, вольових, професійних/.

Аналіз результатів цього питальника дає можливість зробити висновок, що в умовах міжособистісного спілкування психічні можливості зазнають істотних змін, але ці зміни, у свою чергу, ведуть до перетворення стосунків між викладачем та студентом, до появи нових відтінків у спілкуванні. Таким чином відбувається процес взаємозбагачення.

Умови міжособистісного спілкування пов'язані зі специфікою міжособистісного спілкування в класі сольного співу. Для розкриття специфіки, яка полягає у визначенні особистісної сумісності викладача та студента і впливу їх індивідуальних якостей на успішність комунікативного процесу складено питальник, в якому використовується принцип "кола Айзенка". Він складається з 47 питань. Аналіз результатів цього опитування окремо у викладачів та студентів

нтів, а також порівняння та підсумовування з попередніми тестами, питальниками та бесідами дали можливість виробити комплексну систему міжособистісного музично-педагогічного спілкування у класі сольного співу. У цій системі також використані фактори успішного педагогічного спілкування, запропоновані В.Кан-Каликом. Ця комплексна система /ММПС/ має виступати в цілісному та неподільному вигляді і її підсистемне членування цілком умовне. Аналіз результатів дослідження дає можливість говорити, що виключення хоча б однієї підсистеми зі структури порушує її цілісність та єдність. Підсистеми знаходяться у взаємозв'язку та взаємозалежності. Однак не всі підсистеми працюють з однаковим навантаженням. В цьому і виявляється індивідуальність викладача - співака, його педагогічний стиль. Вибір викладачем підсистем та відповідних їм засобів впливу диктується метою та завданнями виховання.

Система міжособистісного музично-педагогічного спілкування об'єднує такі підсистеми:

- індивідуальний стиль спілкування викладача зі студентом;
- методи педагогічного впливу, які пов'язані із зазначеним етапом виховання;
- рішення конкретних вокально-технічних завдань, а також виконавських та комунікативних, тобто реакція на виникнення несподіваних проблемних ситуацій;
- визволення резервів творчої ініціативи, чуття, самостійного мислення студента;
- спрямованість на комплексне виховання особистості студента;
- прогнозування розвитку музичних та вокальних можливостей студента.

Глава III. Значення творчої ситуації в процесі міжособистісного спілкування у формуванні необхідних вокально-виконавських навичок. Аналіз вокально-методичної літератури, "мемуарного" досвіду та результатів експериментального дослідження дав можливість говорити, що міжособистісне спілкування у класі сольного співу - це завжди двосторонній, активний творчий процес, який функціонує за принципом взаємної індукції.

Відомо, що формування необхідних вокально-виконавських навичок відбувається у процесі взаємозлиття двох творчих актів: міжособистісного спілкування та вокального мистецтва. Таким чи-

ном у специфіці вокально-педагогічного спілкування вже закладені можливості розвитку творчого потенціалу особистості, її людських якостей, професійних здібностей, загальної культури поведінки. Ці можливості стають ще більш очевидними, якщо урахувати значення творчої ситуації, в процесі якої відбувається формування необхідних вокально-виконавських навичок.

Результати загальної аналізу експериментального дослідження та відвідування занять викладачів з різним педагогічним стажем переконують в тому, що не приділяється належної уваги створенню творчої ситуації у процесі навчання. Навіть у тих випадках, коли викладач задовільно відповідає на питання: "Що робити в цій та іншій ситуації?", йому значно важче знайти відповідь на запитання "Як робити?" Відповісти на це питання, - значить знайти та визначити необхідні підсистеми музично-педагогічного спілкування та заходи створення творчої ситуації на уроці з вокалу. В процесі вироблення системи міжособистісного музично-педагогічного спілкування були виявлені заходи створення творчої ситуації:

- захід діагностики особистого стану студента;
- захід навіювання;
- захід знімання чи ослаблення особистих перепон /конформізм, ригідність, комплекси/;
- захід постановки нових завдань, далека та ближча перспективи;
- захід надання уроку чіткої структури /кульмінація, спад, чергування напруження та розслаблення на певних етапах спілкування, гра, показ, вхід у проблемну ситуацію та вихід з неї/.

Таким чином, прояв великої педагогічної майстерності не в нав'язуванні особистих методів, а в терплячому та систематичному створенні сприятливої бази для усвідомленого, завжди критичного їх сприйняття, бо суб'єктивний фактор в цьому випадку має велике значення /фізіологічні та психологічні особливості/.

Результати дослідження дозволяють зробити висновок, що організація творчої ситуації в процесі міжособистісного спілкування має велике значення у формуванні вокально-виконавських навичок, тому що вона повинна забезпечити:

- реальний творчо-психологічний контакт між викладачем та студентом;
- подолання різноманітних психологічних бар'єрів, які обов'язково виникають у процесі взаємодіяння викладача та студента;

- переведення студента із звичайної для нього позиції "веденого" до позиції співробітництва, тобто перетворення його у суб'єкта педагогічного спілкування;

- плідні міжособистісні взаємини викладача та студента, в яких органічно поєднується діловий та особистий рівні спілкування.

Природа конфліктних ситуацій та шляхи їх подолання. У процесі наукового дослідження на різних його етапах було відвідано понад 430 уроків з сольного та камерного співу. На 1/3 цих уроків викладачі повинні були вирішувати проблеми, пов'язані з подоланням конфліктних ситуацій. Під час аналізу цих конфліктів, при їх виокремленості та специфічності, усі конфлікти можна поділити на дві великі групи:

- конфлікти, що пов'язані з професійними проблемами;

- конфлікти, що пов'язані із незнанням законів взаємодії людей та їх спілкуванням.

Конфлікти першої групи за своєю природою вирішуються легше /викладач користується необхідною методичною літературою, звертається за допомогою до колег/. Складнішими для викладачів-співаків були конфлікти другої групи, тому що їх рішення потребує необхідних знань, яких не дає ні вища освіта, ні виконавський стаж.

Для дослідження якісної характеристики знань законів спілкування, впливу психологічної спільності та взаємовідносин на весь процес навчання, а також для визначення комунікативних особливостей викладача та студента було складено два психологічних питальники, окремо для викладачів та студентів. Кожен складається з 27 питань, які поділили на три блоки по 9 питань в кожному відповідно до проблематики.

Аналіз результатів цього дослідження дав можливість виділити п'ять взаємозв'язаних факторів, які мають вплив на створення та розв'язання конфліктних ситуацій:

- внутрішня позиція викладача у ставленні до студента: позиція керівника, товариша, помічника, батька-опікуна, колеги;

- форма звертань та вимог, які викладач ставить до студента;

- навика, вміння та здібності викладача в галузі спілкування;

- якісна сторона фахового процесу викладача: знання предмету, методика виховання, рівень майстерності.

Аналіз результатів психологічного питальника, зокрема блоку,

який визначає проблеми психологічної спільності, дає можливість назвати чотири рівні спільності:

- психофізичний рівень: багато викладачів, що до свого класу беруть студентів тільки зі своїм типом голосу, наприклад, школа М.Донець-Тесейер, Т.Новиченка, В.Луканіна, Т.Лимаревої;

- психологічний рівень: воля, мотивація, інтелект - за принципом додатку;

- соціально-психологічний рівень: вокаліст за своєю природою лідер, а коли два лідери в класі - викладач та студент - це вже може бути однією з причин виникнення конфлікту, і все залежить від інтелекту викладача, який повинен завжди поводити себе витримано;

- соціокультурний рівень - склад життя, культурологічні цінності, ідеали. Наприклад, багато студентів не використовують захід переносу нот у нижньому регістрі "на груди", оскільки це вважають це естетичним.

Аналіз "мемуарного" досвіду, наукової літератури з психології, психологічного експерименту та відвіданих уроків дав можливість виявити принципи рішення конфлікту у вокальній педагогічній діяльності:

- виявлення та усвідомлення причин та наслідків конфлікту;

- повага до особистості студента та максимальна вимога до неї; кожна людина має великий діапазон можливостей, вона здатна до самоуправління, саморозвитку, самокритики;

- міжособистісні конфлікти мають вплив на взаємовідносини, як на словах, так і в діях. У зв'язку з цим про стан психологічної атмосфери яскраво говорить відповідність слів та дій;

- ефективність рішення конфлікту можна визначити з власної обізнаності з його наслідками.

Таким чином, спираючись на знання законів індивідуального спілкування, викладач може не хвилюватися з приводу конфліктів. Створення творчої ситуації на уроці теж допомагає одержати відповідь на це питання та отримати позитивний результат у формуванні необхідних вокальних навичок. Тільки в цьому випадку викладач зможе правильно вирішувати технічні та виконавські проблеми у формуванні співака-професіонала.

Основні результати дослідження. Наукове дослідження було зроблено у трьох напрямках:

- суб'єктивному /за допомогою бесід, спостережень, методикою

самооцінок/;

- об'єктивному /за допомогою психологічного тестування, анкетування, опитування та експертної оцінки/;

- аналіз положень наукової літератури з проблем нашого дослідження.

У результаті узагальнення досліджень з цих трьох напрямків було виявлено: що між викладачем та студентом складаються творчі, професійні та особисті стосунки, коли зміст, методи, стиль спілкування, а також наявність необхідних професійних здібностей кожного створює для студента можливість стати активним учасником процесу оволодіння вокальним мистецтвом.

Наукове дослідження дало такі результати:

1. З'ясовано з позицій вокальної педагогіки закони міжособистісного спілкування: його структура, засоби, навички.
2. Визначено характер впливу цих законів на зміст музично-педагогічного спілкування та його результат.
3. Виявлена органічна єдність законів міжособистісного спілкування з процесом формування вокально-виконавських навичок.
4. Запроваджено значення творчої ситуації, як обов'язкової ланки основоположних факторів процесу виховання співака-професіонала.
5. Вивчено вплив співтворчості на весь процес формування вокально-виконавських навичок.
6. Вироблено комплексну систему міжособистісного музично-педагогічного спілкування та проаналізовано її підсистемне членування.
7. Виявлено найбільш істотні принципи міжособистісних стосунків викладача та студента, необхідні для створення оптимальних психологічних умов при формуванні вокально-виконавських навичок.
8. Проаналізовано процеси правильного розуміння студентом вимог викладача за допомогою факторів самопізнання та самооцінки студента.
9. Розглянуто найтиповіші проблемні ситуації та запропоновано методичні рекомендації для їх подолання і роз'яснення конфліктних ситуацій.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ З ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ

1. Межличностное общение в вокальной педагогике // ВУЗ в системе непрерывного образования: Межвуз. сб. работ.- СПб.:1992. -с.60-68.

2. Природа конфликтных ситуаций и пути их преодоления в процессе межличностного общения в классе сольного пения.// Метод. разработка для преподавателей музыкальных вузов.-СПб.,1992.-15с.

3. Межличностное общение и его значение в формировании вокалиста-профессионала.// Методические рекомендации для студентов музыкальных вузов. - СПб., 1993.-15с.

4. Значения творчої ситуації у процесі міжособистісного спілкування у класі сольного співу.// Методичні рекомендації для студентів,-Харків.,1993.-15 с.

Л. А. Федосова

Підписано до друк. 23.02.94. Формат 60x84 1/16.
Умовно-друк. арк. 1,0. Учбово-видав. арк. 1,0. Заказ 318.
Тираж 100.

Ділянка оперативного друку Харківського ДАУ. ЗІЗІЗІ, ХДАУ.
Учбове містечко.

461263

AB 29.433

AB 29.433

~~0~~

1-79

0